

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

ԻԶ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1952

≡ ՅՈՒԼԻՍ-ՕԳՈՍՏՈՍ ≡

ԹԻԻ 7-8

ԵՐԱՆԱՇՆՈՐԶ ՎԵՅԱՓԱՌ Տ. Տ. ԳԱՐԵԳԻՆ Ա. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԵՐԼԵՎԱՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ**ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ՄԵԾ ՍՈՒԳՐ**

Իրական մեծութիւն մըն է որ կը բաժնուի մեր եկեղեցական և ազգային կեանքէն, յանձին երանաշնորհ Տ. Տ. Գարեգին Կաթողիկոսի Մեծի Տանն Կիլիկիոյ, որուն եթէ ոչ անակնկալ, սակայն աղիտաւոր մահը, Հայ եկեղեցւոյ ներկայ իրականութեան մէջ կը թողու բաց մը որ անգոցելի կը թուի ըլլալ:

Վստահ ենք ցաւազինօրէն՝ թէ իր մահը ի խոր խոցեց բոլոր հայ հոգիները, ինչպէս արտասահմանի՝ այնպէս ալ Մայր Հայրենիքի մէջ, վասնզի զգալուն, հոգեւէր, զիտուն, և միանգամայն արուեստագէտ այս հոգեւորականին նկատմամբ, հայ ժողովուրդը միայն յարգանք ու սէր ունէր: Ան ազգին ու եկեղեցիին ամենէն բախտորոշ շրջաններուն, աւելի քան վաթսուներեակ մը ամբողջ, դէպքերու, հարցերու, յոյսերու և աղէտներու յորձանուտներուն միշտ մօտիկը, այս ժողովուրդի հոգին փոթորկող եղելութեանց ականատեսն ու վկան եղաւ, անոր ճակատագրի կառուցման արժէքներու վերբերման ու յայտնութեան գործին ալ մեծ չափով բերելով իր բարձրորակ մասնակցութիւնը:

Հանգուցեալ Հայրապետին վրայ կը շողային, ակնախտիդ չքանշաններու պէս՝ ձիրքեր, որոնց զուգակշիռը գծուար է ընել, և որոնցմէ իւրաքանչիւրը կրնար նշանաւոր հանդիսացնել որեւէ անհատ: Հոգեկան կեանքի ճշմարիտ կոչում ունեցող մը, բարոյական մարդ մը, բաղմանմուտ պատմաբանասէր մը, զրազէտ մը, արուեստագէտ մը, անսման քարոզիչ մը և նոյն ատեն անդու և անյազ ուսանող մը, միշտ ի խնդիր հետազօտութեանց մեր անցեալ արժէքներու, մութերէն և աւերակներու ծովէն վերբերելու հայ հոգին կազմող տարրերը: Երբ կը կենանք երանաշնորհ հայրապետով պայմանաւոր այս արժեքախտակին առջև, մեր միաբերելիքներէն կ'երթայ այս բոլորը կարելի ընող, ի մի ձուլող և շքեղօրէն ցոլացնող մարդուն, անձնաւորութեանը:

Յետադարձ ակնարկ մը իր կեանքին ու գործունէութեան վրայ, կրնայ ցոյց տալ արդարեւ այդ անձնաւորութիւնը՝ իբր հոգեւորական, իբր զրէի մարդ, իբր բեմի մարդ և վարչական գործերու յանձնաձիգ: Իր եկեղեցական ասպարէզին առաջին սանդղամատին վրայ խալ՝ ուշադրաւ կը դառնայ երանաշնորհ Վեհը, զրական և մանաւանդ բանահաւաքման և պատմական աշխատութիւններով: Ահհուն է իր վաստակը, նուիրուած մեր հնազիտական արժէք ներկայացնող վայրերու ուսումնասիրութեան, մեր ձեռագիրներու և մանրանկարներու մանրակրկիտ ու հմուտ պրպտումներուն: Չենք գնել հոս ցուցակը իր գործերուն, հրատարակուած և անտիպ, որոնց թիւը քանի մը տասնեակ հատորներու կը հասնի:

Ժողովրդային բանահիւսութեան վերաբերեալ հաւաքումներ, պատմաբանասիրական և մատենագրական գործեր, հայ արուեստի վերաբերեալ, զեղազրական, զարդանկարչական, մանրանկարչական և օրմանկարչական աշխատու-

թիւներ, որոնք զմեզ կը գնեն ցարդ անձանօթ մնացած գեղեցկութեանց ամբողջական կալուածներու առջև:

Ընդարձակ է իր տաղանդը, ինչպէս ընդարձակ իր զործը: Հանգուցեալ վեհափառը իբրև մտքի բանուոր կը բացառուի մեր մէջ իր նմաններէն կարգ մը հազուադիւս առաւելութիւններով: Պատմական իր վերկառուցումները միայն ատաղձ, նօթագրութիւն և համեմատութիւններ չեն, ինչ որ սիրելի և տիրական մեթոտը կազմեց մեր կարգ մը բանասէրներուն և պատմաբանասիրական դպրոցներուն, ան գիտական ոգիով և բարձրագոյն քննադատութեան սկզբունքներով կը դիմաւորէր հարցերը: Թուականէն, փաստէն, պատմական ստուգութեան վեր կար իրեն համար ոգեղէն իրականութիւնը անցեալին: Պատմութիւնը Հանգուցեալ Վեհին համար յուշագրութիւն մը չէր մեռած բաներու, այլ գիտութիւն մը և արուեստ մը, որոնց շնորհիւ միայն կրնայ կենդանանալ անցեալը, զայն ընելով նոր և բաբախուն: Հանգուցեալը տէրն էր գեղագիտական աչքի մը, գատորոշել կարենալու համար հայ արուեստի հանդէսին մէջ կեդոն ու իրաւը, եկամուտն ու հարազատը:

Սիրելի էր տեսնել և հաստատել եռամեծար Վեհին գուրգուրանքը մեր անցեալի մնացորդացին հանդէպ, երբ անվիճելի ձեռնահասութեամբ կը վերակազմէր մեր պատմական շրջանները, անոնց ոգեղէն կառոյցները, մատնանշելով մեր բազմերախտ իշխանական տուններու շինարարական, ճարտարապետական, գեղարուեստական և քաղաքակրթիչ զգայարանքին յանկուցիչ բնութագրութիւնները: Հանգուցեալ Վեհափառը կը հաւատար թէ հայ հոգիէն ծուլէններ կային պահուած այդ վանքերու և պալատներու ներքև, և այդ ոգին վերբերելու իր ձիգին մէջ, ինք ևս յաճախ կը հոգիանար, անցեալէն մագնիսացած: Ասոր կուգար միանալու Հանգուցեալ Վեհին խորունկ հայրենասիրութիւնը, ոսկի ջահի մը պէս բացուող մեր անցեալի աւերներուն վրայ: Անուններէն տոհմերու և անոնցմէ քաղաքակրթութիւններու զացող իր միտքը, մեր անցեալը կը զըրկէր այնպիսի խորունկ զորովով մը, որ միայն մեծերու սիրտը գիտէ զգալ և տալ:

Գալով Երանաշնորհ Վեհի սպասին, մեր ամենէն քիչ մշակուած աշխատանքին, մանրանկարչութեան, ուրիշ բարիք: Անշուշտ որ վենետիկն ու Վիեննան թանկագին արդիւնքներ ունին այս տեսակէտէն, սակայն Գարեգին Կաթունան թանկագին արդիւնքներ մէջ բաբախող շունչը հայրենիքէն կ'առնէ իր բնութիւնը: Հանգուցեալը նկարներ միայն չէ չափած, անոնց գոյնը միայն չէ վերլուծած, այլ անոնց ծնունդ տուող կեանքը ունեցած է իր աչքերուն, իր ոտքերուն և մատներուն: Ան առանձինն ստեղծեց մեր մանրանկարչական, զարդանկարչական և որմանկարչութեան մեծ Գպրոցը, որ կը ջաշայ մեր ժողովուրդին հոգեկան թափանցումը իրագործել:

Այս տեսակէտէն պէտք է ըսել թէ Հանգուցեալը բախտաւոր եղաւ, վասնզի զիրքերէն և թուլթերէն աւելի քարեր՝ աւերակներ ունեցաւ իր ոտքին, որուն համար զործաւորն ու զործը զիրար պաշտպանած են իր վաստակին մէջ: Ան գիտցաւ կորուստէ փրկել վտանգուած գեղեցկութիւնները, կործանումներու ընդարձակ ծովէն վերբերելու անգին գոհարներ, Շամիրամի ու լուսնիներ, եթէ կարելի է այսկերպ պատկերաւորել:

Աստուծոյ և ազգին գերազանցապէս նուիրուած զործիչի իր ազնուական

ու բարի հոգին, տարիներու անձանձրոյթ փոյթի, խորիմաստ թափանցումի և աննահանջ խուզարկողի խորհրդանիշ անձնաւորութեան բարձրացուց զինքը մեր օրերու զաննկէց իմաստութեան սպասին մէջ: Իր խորին համոզումն էր, որ Աստուած մեր մեծ ու երջանիկ նախնեաց կեանքով սքանչելի գործեր, հրաշքներ կատարած է մեր անցեալին մէջ, իր ճակատագրին բարձրութեան վրայ բռնելու համար մեր ազգը, ու պատմական անդրադարձումներուն իր մեծագոյն ճիշդ եղած է ցուցնել այդ խորհուրդը: Իր բովանդակ կեանքը հն ի հն վազը մը եղաւ ի խնդիր այդ արժէքներուն: Ապրելու տենջը մեծ էր իր մէջ, սակայն ասիկա ոչ հասարակ առումով և հասկացողութեամբ, որ ամէն մարդուն յատուկ է: Իր Աստուծոյ խնդրած տարիները իրեն համար չէին, այլ իր վերջաւորութեան դալ չուզող գործերու և նպատակներու իրագործման ի հաշիւ: Այդ էր պատճառ որ իր հզօր հոգին միշտ քարշ տալ կը փորձէր իր մարմինը, զայն իրեն վահան գործածել ուզելով մահուան դէմ. մինչև այն չարաշուք օրը, երբ ստիպուեցաւ վար դնելու իր այլևս անկրելի բեռը, ութսունհինգ տարիներ զայն իբր ընտիր անօթ մը ծառայեցնելէ վերջ՝ բարձր ու բարի նպատակներու իրագործման:

Լաւատես, անվեհեր, համբերող, անդուլ և ուժգին. ահա իր նկարագրին ամենէն կարկառուն գիծերը: Պարզ, անպատրուակ և անկեղծ էր ինքը, ուշադրաւ ըլլալու աստիճան: Հակառակ ասոր սակայն, զգալի էր իր հոգին բարձր օրակը, անուշ լոյս մը կը ճառագայթէր կարծես իր բովանդակ էութեանէն, այդ լոյսը չէր շլացնէր, սակայն յարաճուն քաղցրութեամբ կը համակէր զինք զիմագրաւորը, և կը զգայիր թէ հայրական բարութիւնն էր որ կը բաբախէր իր սրտին մէջ: Իր հմայքը և ուժը այդ բարութեան և պարզունակ քաղցրութեան մէջէն էր որ ի յայտ կուգար և կը համակէր իր շուրջինները: Զօրութիւն՝ որ բարութեան մէջ կը կատարուի, գործիչի մը համար, որ բարձրագոյն իտեալէ մը կ'առնէ իր ներքին մղումը, յաջողութեան ամենէն անհրաժեշտ պայմանն է:

Ձաղդուիլ ատելութիւններէ, վերէն նայիլ փոքրութիւններու, մարդերու և գործերու աւելի բարի կողմերը տեսնել, ջանալով ստեպ բացատրել միայն յոռի կողմերը, յստակ և ազնիւ նկարագիր և ներքին քաջութիւն կը պահանջէ, որուն համար անհրաժեշտ է ամէն բանէ առաջ որ մարդ ունենայ հոգիի ոյժ և սրտի բարութիւն. առանց այս առաքինութեանց անհնար է տիրանալ միւս բարձրագոյն և աւելի կարեւոր այն յատկութեան, որ պտուղն է Աստուծոյ հանդէպ անխախտ հաւատքին և մարդոց վերաբերմամբ քաղցր վստահութեան, զոր աւելի ընտանի բառով մը կը կոչենք լաւատեսութիւն: Հոգեւոյս Վեհին ամենէն շեշտուած առաքինութիւնն էր այս, այն ճառագայթուն հեռապատկերը որ կ'արեւոտէր իր ապագայի բոլոր յառաջագրութիւնները, կազմելով բանալին իր մեծ իրագործումներուն և յաջողութեանց:

Միշտ կը հաւատար թէ պիտի ապրի, վասնզի խորունկ զգացում ունէր թէ սահմանուած էր բան մը՝ օգտակար և տեսական գործ մը կատարելու Աստուծոյ փառքին և ազգին օգտին համար: Այդ յոյսը չխաբեց զինքը բնաւ, որուն իրագործման վերջին հանգրուանը հանդիսացաւ Անթիլիաս, որ շնորհիւ հանգուցեալի յառաջահայեաց նպատակներուն և ճիշդերուն, ոչ միայն իր բարո-

յական հմայքին և կարելի արդիւնաւորութեանց մէջ մեծ յաջողութիւններ արձանագրեց, այլ մանաւանդ տնտեսական զեւեռնի վրայ ևս զգալի ապահովութիւններ ունեցաւ: Շնորհիւ իր նախորդներուն սկսած, բայց իրմով աւելի նպատակաւորուած կառույցները, կաթողիկոսարան, կաթողիկէ, դպրոց, տպարան, տակաւ խորացուցին հիմերը աւագուտի մը վրայ նստած այս հաստատութեանը, և շնորհիւ սիրոյ և խնամքի նուիրումին, հասցուցին գայն այսօրուան զոհացուցիչ վիճակին: Ոչ մէկ ատեն կիլիկիոյ Աթոռը բախտը չէր ունեցած այսքան սկիւ շնորհիւ եռամեծար հանգուցեալ Գարեգին Կաթողիկոսի ստեղծած ոգիին ու հմայքին: Ահա այս կարգի անստգիւտ արժանիքներով օժտուած անձնաւորութիւն մըն էր հանգուցեալ Գարեգին Կաթողիկոսը: Եկեղեցական մը, որ աւելի քան վաթսուն տարիներ ծառայեց իր ժողովուրդին՝ զրով, խօսքով ու զործով, իր կոչումին ու դերին արժանավայել զիտակցութեամբ, որ «սակաւ ընտրեալներու» առանձնաշնորհն է լոկ:

Հեռուէն միայն դիտուած արժանիքի այս ընդհանուր նշմարները կրնան արդէն ցոյց տալ թէ որքան ծանր է կորուստը զոր ազգն ու եկեղեցին կը կրեն իր մահովը: Անհուն է վիշտը որ կը համակէ ամէնքս, մտածումին առջև, թէ չկայ այլևս Գարեգին Կաթողիկոսը Մեծի Տանն կիլիկիոյ, և այս նախ իր անձին տեսակէտովը, այսինքն իրեն նման մեծարժէք Հայրապետէ մը զրկուելուն համար, և յետոյ Անթիլիասի Աթոռին և մեր եկեղեցւոյ տեսակէտով, երբ մանաւանդ նկատի ունենանք այն փափուկ կացութիւնը, ուր կը դռնուին եկեղեցին և ազգը:

Իր մահովը ամենուրեք զգացուած սուգը և իր թեմին մէջ ժողովրդային միահամուռ մասնակցութիւնը իր յուզարկաւորութեան և թաղման, պաշտօնական և սովորական ըլլալէ աւելի բան մը կը զգացնէին:

Աղօթենք որ Անմահութեան Տէրը ընդունի իր հաւատարիմ ծառայի հոգին ի շարս հոգւոց երանեալ հայրապետաց: Տայ միթարութիւն, մանաւանդ սէր և կորով աստէն մնացողաց, հոգեւանդն ուխտով կենդանի պահելու համար իր զործը, շարունակելու իր հոգին Անթիլիասի Աթոռէն ներս և բովանդակ Հայ եկեղեցւոյ համար: Աղօթենք որ Բարին Աստուած այցելէ ազգին և եկեղեցւոյ Հայաստանեայց, անփորձ պահէ իր արիւնով գնեալ հօտը, անսասան և անդորր պահէ մանաւանդ անոր նուիրապետական իշխանութիւնը, զՄայր Աթոռն Սրբաբան և անոր քաջարթուն գահակալը, վշտաբեկ իր ամենէն քաղցր սիրոյն մէջ, իր հոգեհարազատին այս մահովը:

Հանգիստ յոգնատանջ իր մարմնոյն, անդ՛րը մշտայոյց իր մտքին, խաղաղութիւն իր հոգիին: